

Ляш Андрій Олексійович, професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, професор

ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ Й НЕЗАЛЕЖНОСТІ СЛІДЧОГО ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ

Слідчий під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України від 13 квітня 2012 року, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на це законних повноважень, заборонено [1]. Норма закону щодо самостійності слідчого, на нашу думку, є декларативною, а межі процесуальної самостійності слідчого в КПК України чітко не визначено.

Аналіз норм чинного КПК України дає підстави для висновку, що слідчий має право: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК України; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України [1]. У цьому Кодексі також передбачено право слідчого самостійно приймати рішення та проводити лише кілька слідчих (розшукових) й одну негласну слідчу (розшукову) дію, а саме: допити, слідчий експеримент (за винятком житла чи іншого володіння особи (ч. 5 ст. 240)), пред'явлення для впізнання (особи, речей, документів), огляд (за винятком огляду житла чи іншого володіння особи), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), а також призначати експертизи.

Більшість процесуальних дій може бути проведена слідчим лише на підставі постанови прокурора (освідування, ексгумація трупа, контроль за вчиненням злочину) або за рішенням (ухвалою) слідчого судді (ст. 247 КПК України). Для отримання такого рішення необхідне подання прокурора або слідчого та згода прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Отже, за процесуальною діяльністю слідчого встановлено подвійний процесуальний контроль (керівника органу досудового розслідування (п. 2, 3, 5 ст. 39 КПК України), прокурора (п. 8, 10, 13 ч. 2 ст. 36 КПК України), а також судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України), що не може сприяти його процесуальній незалежності.

За чинним КПК України слідчого віднесено до сторони обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3), що, на нашу думку, також не сприяє його неупередженості (об'єктивності) під час доказування, прийняття й обґрунтування процесуальних рішень. Частина 2 ст. 9 КПК України зобов'язує його всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Тому О. О. Кіпер слушно вважає, що зміст діяльності слідчого передбачає не тільки обвинувачення, а й захист підозрюваного, обвинуваченого. Головна його функція полягає в розслідуванні кримінальних правопорушень, встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні [2, с. 70]. На думку професора В. П. Даневського, слідчий повинен бути неупередженим і незалежним від сторін (обвинувачення і захисту – прим. авт.) [3, с. 27]. Обстоює таку саму позицію Б. В. Романок, який стверджує, що слідчий не повинен бути представником жодної зі сторін у змагальному процесі [4, с. 134–135].

У ч. 3 ст. 312 КПК України передбачено, що оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Тому постає питання, чи не перешкоджає це положення досягненню мети такого оскарження, адже слідчий спочатку має виконати відповідну вказівку прокурора, а потім оскаржити її.

Зазначене положення закону стоїть на заваді реалізації обов'язку слідчого як посадової особи, що вповноважена вести досудове розслідування, всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, оскільки рішення прокурора не завжди можуть бути законними й обґрунтованими.

Навіть вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, згідно з ч. 1 ст. 532, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого КПК України, якщо таку скаргу не було подано. Лише після цього відповідне рішення підлягає виконанню.

Рішення прокурора не можна вважати вищим за рішення суду. Тому слід внести зміни в ч. 3 ст. 312 КПК України, вилучивши з неї частку «не» і так врегулювавши зупинення виконання слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Тобто в разі незгоди з прокурором слідчий повинен мати право самостійно звертатися з письмовим запереченням до прокурора вищого рівня, як це було передбачено в ч. 2 ст. 114 КПК 1960 року, й обстоювати свою правову позицію.

Цілком поділяємо пропозиції О. О. Кіпера стосовно змін і доповнень до чинного КПК України в частині процесуальних повноважень слідчого, які посилюють його процесуальну самостійність, а саме: доповнити ч. 4 ст. 40 КПК України нормою про виключення із загального обов'язку слідчого виконувати вказівки прокурора, обов'язку виконувати вказівки з найважливіших питань розслідування (повідомлення про підозру, кваліфікацію кримінального правопорушення й обсяг підозри, складання обвинувального акта або закриття провадження) у випадку їх оскарження прокурору вищого рівня [5, с. 12].

Обґрунтовано видається пропозиція цього вченого щодо необхідності вдосконалення процесуальної самостійності слідчого й доцільності внесення змін і доповнень до чинного КПК України, надання слідчому права самостійно приймати рішення щодо проведення таких процесуальних дій, як освідування особи (ст. 241 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), самостійно обирати такий запобіжний захід, як особисте зобов'язання, передбачити обов'язок слідчого виносити вмотивовану постанову у випадку відмови в наданні доступу до матеріалів у порядку ст. 221 КПК України для забезпечення можливості її оскарження до слідчого судді, а в ст. 303 передбачити право на таке оскарження [2, с. 72, 74; 5, с. 4, 12].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // *Голос України*. – 2012. – 19 трав. – № 90–91.
2. Кіпер О. Процесуальна самостійність слідчого в умовах реформованого кримінального процесуального законодавства України / О. Кіпер // *Вісник прокуратури*. – 2015. – № 5 (167). – С. 68–67.
3. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В. П. Даневский. – Киев : Семенко С., 2003 – 142 с.
4. Романюк Б. В. Спадковість та новизна у процесі формування кримінального судочинства стосовно процесуальної незалежності слідчого // Б. В. Романюк // *Кримінальний процес України в контексті європейських стандартів судочинства : матеріали наук.-практ. конф.* (Київ, 7 груд. 2007 р.). – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 176 с.
5. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. О. Кіпер. – Одеса, 2017. – 20 с.